

УДК 343.98.067

Т. П. Матюшкова, доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМИ ЗАВОЛОДІННЯМИ АВТОТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Визначено криміналістичну класифікацію злочинів як одну з важливих наукових категорій криміналістичної методики їх розслідування. Розроблено криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних із незаконними заволодіннями автотранспортними засобами, з метою вдосконалення методичних рекомендацій щодо їх розслідування.

Ключові слова: незаконні заволодіння автотранспортними засобами, криміналістична класифікація злочинів.

Незаконне заволодіння транспортними засобами (ст. 289 КК) є різновидом злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту. Відповідно до статистичних даних МВС України останніми роками спостерігається збільшення їх кількості, у тому числі саме щодо незаконного заволодіння автомобілями¹. Так, у 2010 р. зареєстровано 4278 злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами, у 2011 – 4682, у 2012 – 5184, у 2013 р. – 6528. Невпинно зростає й кількість цих злочинів, учинена саме щодо автомобілів – з 3376 у 2010 р. до 3561 у 2013 р. Слідча практика переконливо свідчить про те, що переважна більшість незаконних заволодінь автотранспортними засобами являє собою множину діянь, що кваліфікуються в певних випадках за сукупністю транспортних та інших, суміжних чи пов'язаних з ними злочинів².

При розслідуванні незаконних заволодінь автотранспортними засобами, пов'язаних з іншими злочинами, слідчі стикаються із певними труднощами, що спричинені: 1) відносною легкістю й швидкоплинністю заволодіння автотранспортними засобами; 2) учиненням цих злочинів організованими групами осіб, які володіють навичками поведіння з автомобільною, комп'ютерною технікою, використовують найсучасніші технічні засоби зв'язку, нейтралізації сигналізації та інших захисних пристроїв, Інтернет, підроблюють документи й чітко розподіляють ролі між членами групи; 3) можливістю швидкого та майже безконтрольного переміщення викрадених автомобілів в інші регіони України чи за її межі; 4) відсутністю системи контролю за транспортними засобами, використання яких за належністю стало неможливим унаслідок їх пошкодження в результаті дорожньо-транспортних пригод, пожеж, підтоплень тощо.

¹ Див.: Офіційний сайт МВС України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/>.

² Див.: Ковальський В. Автовикрадення прирівняють до... вбивства? / В. Ковальський // Іменем закону. — 2014. — № 16(5922). — С. 14–15.

Це викликає необхідність криміналістичної класифікації незаконних заволодінь автотранспортними засобами з метою вдосконалення існуючих і розроблення нових криміналістичних методик розслідування зазначених видів злочинів, що не повністю відображено в юридичній літературі.

Останніми роками в Україні затверджено чимало тем дисертацій цього напрямку: методика розслідування крадіжок автотранспорту (Д. Ю. В'юнник, 2007; Д. О. Карабанов, 2008), учинених неповнолітніми (Д. А. Патрелюк, 2009); розслідування шахрайств у сфері обігу транспортних засобів (Т. О. Коник, 2006) та їх страхування (І. В. Іщук, 2008; А. І. Круглий, 2010); розслідування контрабанди автотранспортних засобів (Я. Ю. Бандуріна, 2009); особливості проведення слідчих дій при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами (Б. В. Вежनावець, 2006), використання автоматизованих інформаційно-пошукових систем у розшуку викрадених автотранспортних засобів (Л. В. Штельмах, 2008); організація і тактика попередження та розкриття злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортними засобами (Б. О. Кравчук, 2009; Б. Ф. Мицак, 2009; О. М. Брисковська, 2009); у тому числі по «гарячих слідах» (Т. А. Микитенко, 2009; А. Ю. Бояренко, 2010) та ін.

У Російській Федерації також приділяють значну увагу проблемам криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування крадіжок автотранспорту (Ф. Х. Кульмашев, 2006; С. М. Скібін, 2007; А. М. Сретенцев, 2010), розслідуванню контрабанди автотранспортних засобів (С. А. Хазанова, 2009) та ін.

Не зупиняючись докладно на працях зазначених науковців, слід відзначити, що в них, так само як і в більшості робіт, присвячених розслідуванню злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту, до яких належить і незаконне заволодіння транспортними засобами, питання криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням автотранспортними засобами, не досліджувалися¹. Тому завданням статті є розроблення криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних із незаконними заволодіннями автотранспортними засобами, з метою вдосконалення методичних рекомендацій щодо їх розслідування.

Криміналістична класифікація злочинів є однією з окремих наукових теорій у криміналістиці,² теоретичним фундаментом положенням криміналістичної методики розслідування³ та має бути використана при роз-

¹ Див.: Климчук М. П. Розслідування злочинів про порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів (криміналістичний та процесуальний аспекти) : монографія / М. П. Климчук. — Львів : Край, 2008. — 216 с.; Патрелюк Д. А. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми : монографія / Д. А. Патрелюк. — Дніпропетровськ : ФОП Лопатніков С. Г., 2012. — 221 с.

² Див.: Образцов В. А. Криминалистическая классификация преступлений / В. А. Образцов. — Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. — 176 с.

³ Див.: Гавло В. К. Общие положения криминалистической методики расследования отдельных видов преступлений / В. К. Гавло // Криминалистика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко. — М. : Элит, 2008. — С. 416.

робленні методичних рекомендацій, що дозволяє виявити й дослідити особливості відповідної класифікаційної групи та створити методіку певного рівня¹.

Питання криміналістичної класифікації злочинів досліджували українські та російські вчені: В. П. Бахін, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, І. О. Возгрін, А. Ф. Волобуєв, В. К. Гавло, І. Ф. Герасимов, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, О. Н. Колесниченко, В. Г. Лукашевич, Г. А. Матусовський, В. А. Образцов, Р. Л. Степанюк, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітько, А. В. Шмонін, Б. В. Щур, М. П. Яблоков та ін.

Під криміналістичною класифікацією злочинів розуміється їх диференціація (або систематизація) за криміналістично значущими підставами, що сприяє формуванню криміналістичних характеристик злочинів і розробленню окремих криміналістичних методик². Науковці правильно відзначають суттєву роль криміналістичної класифікації злочинів у диференціації криміналістичних методик³, відносять її до принципів формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів⁴.

Теоретичне значення криміналістичної класифікації злочинів полягає у тому, що вона є необхідною умовою їх пізнання, сприяє розробленню криміналістичної характеристики виділених категорій (груп, видів) злочинів, установленню відповідних критеріїв для диференціації окремих криміналістичних методик, їх систематизації, удосконаленню й розвитку. Практичне значення криміналістичної класифікації злочинів – це створення відповідного підґрунтя для вироблення цілеспрямованих наукових рекомендацій і розроблення окремих криміналістичних методик різного рівня (міжвидових, видових, групових тощо), що дозволить успішно їх застосовувати у відповідних слідчих ситуаціях⁵.

Аналізування наукової літератури дозволяє визначити, що деякі криміналісти до підстав криміналістичної класифікації злочинів відносять об'єкти та елементи їх кримінально-правової класифікації, яку визначають базовою. Разом із тим вони вважають, що розроблення криміналістичної класифікації злочинів передбачає й урахування їх криміналістично значущих ознак⁶.

¹ Див.: *Тищенко В. В.* Теоретичні і практичні основи методіки розслідування злочинів : монографія / В. В. Тищенко. — Одеса : Фенікс, 2007. — С. 119–120.

² Див.: *Шепітько В. Ю.* Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько. — К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2010. — С. 324.

³ Див.: *Тищенко В. В.* Указ. праця. — С. 44; *Щур Б. В.* Криміналістична класифікація злочинів і її роль в диференціації криміналістичних методик / Б. В. Щур // Європ. перспективи. — 2011. — № 1, ч. 2. — С. 140–144.

⁴ Див.: *Герасимов И. Ф.* Методика расследования отдельных видов преступлений / И. Ф. Герасимов // Криминалистика : учебник для вузов / [И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.] ; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. — М. : Высш. шк., 1994. — С. 325–327; *Журавель В. А.* Принципи формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів / В. А. Журавель // Вісн. Акад. прав. наук України. — 2011. — № 1(64). — С. 180.

⁵ Див.: *Тищенко В. В.* Указ. праця. — С. 44.

⁶ Див.: *Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. — 2-ге вид., переробл. та допов. — К. : Вид. Дім «Ін Юре»,*

У зв'язку з цим у криміналістичній літературі слушно відзначалося, що криміналістичні методики, побудовані тільки на основі кримінально-правової класифікації злочинів, мають здебільшого загальний характер¹. Погоджуємося з тим, що при вирішенні практичних завдань розслідування злочинів недостатньо користуватися кримінально-правовою класифікацією злочинів, оскільки в нормах матеріального права відображені лише ті ознаки та властивості, які є суттєвими з точки зору кримінального законодавства і його використання. У цих класифікаціях не враховується ситуаційний аспект злочинів, необхідний для наукового розроблення диференційованих методичних рекомендацій². Більш того, неможливо розв'язувати проблеми розроблення ефективних методик розслідування злочинів з використанням їх кримінально-правової чи кримінологічної класифікацій (чи в їх поєднанні). Необхідною стає побудова класифікаційних груп злочинів за криміналістичною ознакою³.

У зв'язку з цим криміналісти обґрунтовано відносять до підстав криміналістичної класифікації насамперед суттєві в криміналістичному сенсі риси відповідної злочинної діяльності, а саме: особливості механізму слідоутворення при вчиненні злочинів і суб'єктів злочину, способи вчинення й приховування злочинів, характер предмета посягання, обстановку, місце злочину, інші елементи криміналістичної характеристики злочинів тощо⁴. При цьому в науковій літературі слушно відзначено, що критеріїв криміналістичної класифікації більше, ніж кримінально-правових⁵.

Виходячи із завдань науки криміналістики, криміналістична класифікація злочинів повинна базуватися на такого роду критеріях, якими досягалося б ефективне використання засобів, методів і прийомів криміналістики при розслідуванні окремих видів злочинів⁶. Криміналістична класифікація злочинів зумовлює розроблення новітнього «продукту» криміналістики, адаптацію наукових криміналістичних рекомендацій до практики застосування, а отже, криміналістичного забезпечення відповідних органів правозастосування та оптимізації процесу розслідування злочинів. Таким чином, кримі-

2004. — С. 366; *Щур Б. В.* Криміналістична класифікація злочинів: співвідношення із суміжними поняттями / Б. В. Щур // *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ.* — 2010. — № 2. — С. 345.

¹ Див.: *Криміналістика: підручник* / за ред. В. Ю. Шепітька. — К., 2004. — С. 364.

² Див.: *Образцов В. А.* Указ. праця. — С. 15.

³ Див.: *Протидія економічній злочинності: монографія* / [П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін.]. — Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. — С. 29–30.

⁴ Див.: Там само. — С. 30; *Степанюк Р. Л.* Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: монографія / Р. Л. Степанюк; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. — Х.: НікаНова, 2012. — С. 31; *Ищенко Е. П.* Криміналістика: учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков; под ред. Е. П. Ищенко. — [изд. 2-е, испр. і доп.]. — М.: Юрид. фирма «Контракт», Инфра-М, 2005. — С. 268.

⁵ Див.: *Степанюк Р. Л.* Указ. праця. — С. 31.

⁶ Див.: *Смелік В. Б.* Кореляційні зв'язки між окремими видами злочинів у сфері підприємництва (проблеми методики розслідування): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Смелік Володимир Борисович. — Х., 2005. — С. 72.

налістична класифікація злочинів сприяє вирішенню завдань криміналістики, спрямованих на вдосконалення правозастосовної практики¹.

В. В. Тищенко в злочинній діяльності виділяє: 1) базові злочини, котрі визначають її основну спрямованість; 2) допоміжні, що спрямовані на забезпечення успішного безперешкодного здійснення такої діяльності; 3) споріднені – схожі за багатьма ознаками з базовими, але й мають деякі кримінально-правові та криміналістичні відмінності; 4) побічні – злочини, супутні базовим, що вчиняються одночасно з останніми під впливом різних об'єктивних і суб'єктивних чинників; 5) нетипові – окремі злочини, не пов'язані з основним напрямком злочинної діяльності, але які вчиняються в той самий період, що й базові².

Аналізування наукової літератури та матеріалів слідчої й судової практики розслідування незаконних заволодінь автотранспортними засобами показує, що типовим стає існування складних за своєю внутрішньою структурою та кримінально-правовими ознаками схем злочинної діяльності викрадачів автомобілів. Так, незаконне заволодіння автотранспортними засобами може бути поєднано з різними злочинами, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України (далі – КК), а саме: порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК); знищенням, підробкою або заміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290 КК); фіктивним підприємництвом (ст. 205 КК); підробленням документів, печаток, штампів та бланків, збутом чи використанням підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК); незаконним придбанням, збутом або використанням спеціальних технічних засобів отримання інформації (ст. 359 КК); вбивством (ст. 115 КК); розбоєм (ст. 187 КК); вимаганням (ст. 189 КК); умисним знищенням або пошкодженням майна (ст. 194 КК); придбанням, отриманням, зберіганням чи збутом майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК); контрабандою (ст. 201 КК); легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК); порушенням порядку здійснення операцій з металобрухтом (ст. 213 КК); створенням злочинної організації (ст. 255 КК); сприянням учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК); втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК); сприянням учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК); зловживанням владою або службовим становищем (ст. 364 КК); службовим підробленням (ст. 366 КК); хабарництвом (статті 368, 369 КК) та ін.

Таким чином, незаконне заволодіння автотранспортними засобами як базовий (або основний) злочин, що визначає основну спрямованість злочинної діяльності, поєднується із допоміжними (зокрема, незаконним придбанням, збутом або використанням спеціальних технічних засобів отримання інформації, створенням злочинної організації, утягненням неповнолітніх

¹ Див.: *Правова доктрина України* : у 5 т. Т. 5. Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / [В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. — Х. : Право, 2013. — С. 866.

² Див.: *Тищенко В. В.* Указ. праця. — С. 32–38.

у злочинну діяльність, фіктивним підприємництвом тощо), побічними (а саме вбивством чи умисним заподіянням тілесних ушкоджень, розбоєм) чи/і нетиповими (наприклад, хабарництвом). При цьому одні й ті самі злочини можуть мати різний характер залежно від конкретних обставин злочинної події та інших елементів механізму її вчинення. На нашу думку, саме зазначені особливості вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням автотранспортними засобами, зумовлюють підстави їх криміналістичної класифікації, які відображають насамперед криміналістично значущі риси даної злочинної діяльності – елементи механізму вчинення основного та пов'язаних з ним злочинів. Викладене свідчить про те, що розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням автотранспортними засобами, вимагає розроблення таких криміналістичних методик, які повинні враховувати зв'язок незаконних заволодінь автотранспортними засобами з іншими видами злочинної діяльності, що їх супроводжують. Отже, уважаємо за доцільне злочини, пов'язані із незаконним заволодінням автотранспортними засобами, класифікувати залежно від механізму їх учинення на три групи: 1) прості (або ситуативні); 2) заздалегідь підготовлені нескладні; 3) ретельно сплановані складні.

Перша група – прості (або ситуативні) злочини, пов'язані із незаконним заволодінням транспортними засобами. Злочини цієї групи являють собою сукупність діянь із незаконного заволодіння автотранспортними засобами, що може поєднуватися із втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК), учиненням дорожньо-транспортних пригод (ст. 286 КК), умисним знищенням або пошкодженням майна (ст. 194 КК).

Друга група – заздалегідь підготовлені нескладні злочини, пов'язані із незаконним заволодінням транспортними засобами. Злочини цієї групи являють собою сукупність діянь із незаконного заволодіння автотранспортними засобами, що може бути поєднано із підробленням документів (ст. 358 КК); незаконним придбанням, збутом або використанням спеціальних технічних засобів отримання інформації (ст. 359 КК); придбанням, отриманням, зберіганням чи збутом майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК); легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК) та ін.

Третю групу утворюють ретельно сплановані складні злочини, пов'язані із незаконним заволодінням транспортними засобами. Злочини цієї групи являють собою сукупність діянь із незаконного заволодіння автотранспортними засобами, що поєднуються зі: знищенням, підробкою або заміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290 КК); фіктивним підприємництвом (ст. 205 КК); підробленням документів, печаток, штампів та бланків, збутом чи використанням підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК); незаконним придбанням, збутом або використанням спеціальних технічних засобів отримання інформації (ст. 359 КК); убивством або іншим злочином проти життя чи здоров'я особи; розбоєм (ст. 187 КК); вимаганням (ст. 189 КК); умисним знищенням або пошкодженням майна (ст. 194 КК); придбанням, отриманням, зберіганням чи збутом майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК); легалізацією (відмиванням) доходів,

одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК); створенням злочинної організації (ст. 255 КК); сприянням учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК); зловживанням владою або службовим становищем (ст. 364 КК); службовим підробленням (ст. 366 КК); хабарництвом (статті 368, 369 КК) та ін.

Резюмуючи викладене, слід відзначити, що криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням автотранспортними засобами, побудована на підставі значущих у криміналістичному сенсі загальних ознак механізму даної злочинної діяльності. Розроблена криміналістична класифікація досліджуваних злочинів сприятиме вдосконаленню теоретичних і практичних рекомендацій щодо виявлення, розслідування та запобігання злочинам у виділених класифікаційних групах шляхом розроблення їх криміналістичних характеристик, визначення типових слідчих ситуацій, версій, тактичних операцій, особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій тощо.

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С НЕЗАКОННЫМИ ЗАВЛАДЕНИЯМИ АВТОТРАНСПОРТНЫМИ СРЕДСТВАМИ

Матюшкова Т. П.

Определена криминалистическая классификация преступлений как одна из важных научных категорий криминалистической методики их расследования. Разработана криминалистическая классификация преступлений, связанных с незаконными завладениями автотранспортными средствами, с целью усовершенствования методических рекомендаций по их расследованию.

Ключевые слова: незаконные завладения автотранспортными средствами, криминалистическая классификация преступлений.

CRIMINALISTIC CLASSIFICATION OF CRIMES CONNECTED WITH ILLEGAL ACQUISITION OF VEHICLES

Matiushkova T. P.

Illegal acquisition of vehicles (Article 289 of the Criminal Code of Ukraine) constitutes a crime against traffic security and vehicular use. The number of these crimes is constantly growing in Ukraine and the mechanism of their commitment constitutes actions that are classified in combination with traffic and related crimes. Based on scientific publications as well as investigation materials and court practice, crimes connected with illegal acquisition of vehicles are classified into following groups: 1) simple (or situational); 2) premeditated, simple; 3) carefully planned, complicated. In the foundation for criminalistic classification of crimes connected with illegal acquisition of vehicles there were laid criminalistically meaningful features of this criminal activity – the elements of committing the underlying and related crimes. The suggested criminalistic classification of crimes connected with illegal acquisition of vehicles may be used to improve existing recommendations on the methods of their investigation.

Keywords: illegal acquisition of vehicles, criminalistic classification of crimes.